

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

01/30

Hengelo binnenstad

Een wederopbouwgebied
van nationaal belang

“Ik wilde een open stad maken in plaats van dat verstoorde mierennest, [...] en niet meer dat nauwe stratenstramien.”

W.R. van Couwelaar,
Jaarboek Hengelo 2005/2006.

gemeentearchief Hengelo

“De stedelijke architectuur en de verkeersstructuur van Hengelo zijn bijzondere kwaliteiten, die stedelijke allure geven aan het regionaal centrum van Twente.”

Uit: *Wederopbouwkeren in Nederland*, Urban Fabric & Steenhuis
Stedenbouw/landschap, 2007

foto Wouter van der Sa

Wederopbouwperiode

Wie de kaart van Nederland van eind jaren dertig vergelijkt met die van eind jaren zestig ziet grote veranderingen. Het aanzicht en de inrichting van steden, dorpen en landelijke gebieden zijn ingrijpend veranderd. De Tweede Wereldoorlog richtte zware verwoestingen aan. De gebouwen en infrastructuur in honderden dorpen en steden lagen in puin of raakten zwaar beschadigd. Al tijdens de oorlog begon een centraal geleide rijksdienst met het herstel van de oorlogsschade en de wederopbouw. Dit was niet de enige ruimtelijke opgave waar de overheid voor stond tijdens de wederopbouwperiode. Voor de oorlog leefden al andere grote wensen die nog niet vervuld waren zoals de uitbreiding en vernieuwing van steden en de modernisering van het platteland.

De wederopbouw was ook een periode van optimisme en modernisering. Nieuwe materialen en verkavelingspatronen deden hun intrede, evenals een nieuwe wijkopbouw met veel groen. Het motto van de stad werd licht, lucht en ruimte. Daarnaast kwamen er steeds meer auto's waar rekening mee gehouden moest worden in de plannen.

Selectie van 30 wederopbouwgebieden

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft dertig wederopbouwgebieden geselecteerd uit de periode tussen 1940 en 1965. In deze periode is een groot deel van Nederland opnieuw ingericht. Dat gebeurde op een totaal andere manier dan vóór de oorlog. De geselecteerde gebieden geven met elkaar een goed beeld van hoe er gedacht, gebouwd en ingericht werd. De gebieden worden beschouwd als toonbeelden van de wederopbouwperiode. Ze onderscheiden zich nationaal of zelfs internationaal, bijvoorbeeld vanwege de kwaliteit van de architectuur of als bijzonder voorbeeld van stedenbouw of landschapsinrichting. De Rijksdienst heeft de gebieden in drie gebiedstypen ingedeeld: de wederopbouwkeren (de herstelde oorlogsschade), de naoorlogse woonwijken (de planmatige, stedelijke uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

De rol van het Rijk en de gemeenten

De selectie als één van de 30 wederopbouwgebieden zorgt in de eerste plaats vooral voor meer aandacht en waardering. Het Rijk heeft ervoor gekozen deze gebieden niet als rijksbeschermd gezichten aan te wijzen. De uitdaging voor de gemeente en haar bewoners is om een manier te vinden waarop nieuwe ontwikkelingen en behoud van het karakter van de wijk samen kunnen gaan.

Wederopbouw is één van de vijf prioriteiten uit de rijksnota Visie erfgoed en ruimte. Kiezen voor karakter (VER). Deze nota beschrijft hoe het Rijk een rol ziet voor het cultureel erfgoed in de ruimtelijke ordening. Ook wordt geschetst op welke manier publieke en private partijen rondom cultureel erfgoed en ruimtelijke ordening zouden moeten samenwerken. Het Rijk wil stimuleren dat de bijzondere eigenschappen, de kwaliteiten van de wederopbouwgebieden, ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven. Om dat te bereiken wil het Rijk (bestuurlijke) afspraken maken met de betrokken gemeenten.

Wederopbouwkeren

Bij de wederopbouwkeren gaat het om dorpen en steden die tijdens de oorlog door bombardementen, sloop of gevechtshandelingen zwaar beschadigd raakten. Bij de wederopbouw zien we verschillen tussen opvattingen met een voorkeur voor traditionele reconstructie en een modernere benadering van de stedenbouw. In de praktijk leverde deze discussie vaak een mix van traditionele en moderne vormgeving op. De oorlogsschade gaf het gemeentebestuur van Hengelo de gelegenheid om van Hengelo een moderne stad te maken. Hengelo is een voorbeeld van een wederopgebouwde kern die werd herbouwd naar nieuwe inzichten, met een heldere verkeersstructuur, ruime en functionele pleinen en een gevarieerde architectuur.

30 wederopbouwgebieden

Wederopbouwkeren		
01. Hengelo binnenstad	11. Amsterdam Westelijke Tuinsteden	Landelijke gebieden
02. Katwijk aan Zee Boulevardzone	12. Hengelo Klein Driene I en II	
03. Den Haag Atlantikwallzone Kijkduin-Zorgvliet	13. Apeldoorn Kerschoten	
04. Rhenen binnenstad	14. Den Haag Mariahoeve	
05. Rotterdam oostelijke binnenstad	15. Leidschendam-Voorburg De Heuvel Prinsenhof	
06. Nijmegen binnenstad	16. Utrecht De Halve Maan	
07. Oostburg	17. Rotterdam Ommoord	
	18. Den Bosch Plan Zuid/De Pettelaar	
	19. Breda De Heuvel	
	20. Eindhoven 't Hool	
	21. Heerlen Vrieheide	
Naoorloogse woonwijken		
08. Groningen De Wijert-Noord	22. Maastricht De Pottenberg	23. Skarsterlân Haskerveenpolder
09. Emmen Emmermeer, Angelslo en Emmerhout		24. Noordoostpolder
		25. Vriezenveen
		26. Berkelland Beltrum I
		27. De Groep en omgeving
		28. Maas en Waal-West
		29. Veere Walcheren
		30. Bostel en Best De Scheeken

Atlas van de wederopbouw in Nederland
De atlas biedt een overzicht van de 30 geselecteerde wederopbouwgebieden en vertelt het verhaal van de ruimtelijke ordening in Nederland aan de hand van een aantal essays.

ISBN 978-94-6208-092-8

De wederopbouwkeren van Hengelo is één van de dertig door het Rijk geselecteerde naoorlogse gebieden met een bijzondere cultuurhistorische betekenis. De gebieden tonen samen het tijdperk van de wederopbouw.

Meer informatie:
Draag bij aan het stadsalbum op www.wederopbouwhengelo.nl
September is de maand van de wederopbouw in Hengelo.
Zie ook www.erfgoed-hengelo.nl

Puilenbeleid: heeft u een winkelpand in de binnenstad en wilt u deze bouwkundig aanpassen? Voor Vergunningen en subsidies, neemt u contact op met de gemeente Hengelo, telefoonnummer 14074.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
De RCE ondersteunt gemeenten bij het opstellen en uitvoeren van plannen die het karakter van de wederopbouwgebieden voor de toekomst behouden. De RCE vindt het belangrijk dat specifieke kennis over de wederopbouwperiode ontwikkeld wordt en beschikbaar komt. Het kennisplatform wederopbouwgebieden vervult hierin een centrale rol.
Zie ook: www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw

Hengelo binnenstad

Een bombardement van de geallieerden op 6 en 7 oktober 1944, gericht op het spoorweg-knooppunt van Hengelo, miste doel en trof de industriestad Hengelo zwaar. Er vielen 112 doden en het centrum ten noorden van het stationsgebied en een aantal fabrieken raakten zwaar beschadigd. Hengelo greep de wederopbouw aan om met het herstel van de schade het centrum tegelijkertijd een meer stedelijke uitstraling te geven.

Allereerst werd gewerkt aan noodherstel, waarbij 300.000 ton puin werd afgevoerd en deels hergebruikt voor noodwinkels- en scholen. In 1945 was Hengelo de eerste gemeente van Nederland waar een wederopbouwplan voor gemaakt was. Het plan werd afgekeurd door Pieter Verhagen, de stedenbouwkundig adviseur van het Rijk. Hij vond het te gedetailleerd en niet zakelijk genoeg. Een groep jonge architecten kreeg de opdracht om een nieuw plan te maken. Tegelijkertijd maakten ook Cees Pouderoyen en Wil van Couwelaar een tweede opzet van hun eerdere plan. Dit plan had de voorkeur van de gemeente. Dat voorzag in een rechthoekig stratenplan door verbreding van hoofdstraten en de aanleg van nieuwe parallelstraten. Supervisor Van Couwelaar gaf per bouwblok opdracht aan verschillende architecten, onder wie Zwiers, Duintjer en Holt. Binnen de bouwblokken is een grote variatie in gevels te zien door het afwisselend gebruik van gesloten en open gevels, balkonnetjes, betonelementen, siermetselwerk en dakopbouw.

Functiespreiding

Als uiting van moderne stedenbouwkundige principes zijn er in de nieuwe binnenstad drie pleinen aangelegd: een bestuursplein met een nieuw opvallend raadhuis (rijksmonument), het stationsplein en de Markt als hart van het centrum met het winkelgebied. De verbrede Enschedesestraat fungeert als verkeersroute en als voorplein van de Sint Lambertusbasiliek. Om ruimte te maken voor het nieuwe centrum zijn ook delen gesloopt die niet getroffen zijn tijdens het bombardement. De Europatunnel, nu rijksmonument, zorgde voor een goede verbinding tussen het centrum en de zuidzijde van Hengelo.

Na de wederopbouw is er in of aan de rand van het centrum nieuwe bebouwing bijgekomen. Voorbeelden zijn het Rabotheater tegenover het station, een hoogbouwcomplex met hotel, de bibliotheek, en de Brinktoren als schakel tussen Brinkplein en Marktplaats, tevens reclamezuil en lichtpaal. Ondanks de aanpassingen zijn de structuur en belangrijkste gebouwen uit de wederopbouwperiode nog overwegend intact.

- 1 Duitse militairen inspecteren de schade bij de Enschedesestraat
- 2 Enschedesestraat, begin jaren '50
- 3 Nieuwstraat, 2012
- 4 Europatunnel, Rijksmonument sinds 2014
- 5 Woon/werkgebouw, Telgen 15 en 15a

- 6 Raadhuis, 1963. Rijksmonument sinds 2014
- 7 Overzicht mozaïeken in raadzaal van marmeer, natuursteen en glas van J. en C. Goeting
- 8 Lunchroom Cosa, 1950

Colofon

Tekst Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed / Met dank aan Niels Bakker, gemeentearchief Hengelo / **Ontwerp** en-publique.nl / **Kaarten** Must / **Foto cover** gemeentearchief Hengelo

